
JELENKOR

Horvát történetírók Franjo Tuđmanról

Immáron hatodik alkalommal veheti kezébe az érdeklődő olvasó a Horvát Történeti Intézet angol nyelvű folyóiratát, a *Review of Croatian Historyt*. A *Jure Krišto* szerkesztésében megjelent periodika célja, hogy megismertesse a Horvátországon kívüli szakmai körökkel és a széles közvéleménnyel a horvát történetírás legfrissebb eredményeit. A folyóirat a horvát történelmet kutató külföldi történészek számára is teret biztosít, hogy beszámoljanak Horvátországgal, a horvát történelemmel kapcsolatos kutatásaikról. A folyóirat legfrissebb számában három tanulmány is foglalkozik Franjo Tuđman politikai pályájával. Meglátásom szerint ez önmagában is arra utal, hogy élénken foglalkoztatja mind a horvát közvéleményt, mind a szűkebb szakmai köröket az 1991-ben függetlenné vált Horvátország első köztársasági elnöke (1990–1999). Tuđman politikusi pályája ugyanis nem volt mentes az ellentmondásoktól. Életpályája partizánként indult, az 1960–1970-es években szerepet játszott a *horvát tavasznak* (tömegmozgalom, *masovni pokret*) nevezett reformmozgalomban, nacionalista tevékenység vádjával többször bebörtönözték (1972-ben és 1981-ben). Elévülhetetlen érdemeket szerzett a horvát függetlenség kivívásában, de autoriter hajlamai, a jugoszláv állam véres felbomlási folyamatában játszott szerepe, nacionalista retorikája és világképe miatt számos bírálat érte és éri.

Így érthető, hogy a horvát történetírásban megkülönböztetett helyet foglal el politikai szerepének vizsgálata. A folyamatba illeszkedik az alább bemutatásra kerülő három tanulmány is. Az első tanulmány historiográfiai áttekintés keretében arra keresi a választ, miként alakult ki a nyugati publicisztikában és értekező prózában az „autoriter nacionalista” Tuđman képe. Szerzője, *James J. Sadkovich* horvát származású, Leidenben élő amerikai történész, aki több munkájában foglalkozott a XX. századi horvát történelem kérdéseivel és a horvát köztársasági elnök tevékenységével. Ő jegyzi Tuđman első politikai életrajzát is, amely *Franjo Tuđman. Prva politička biografija* címmel Zágrábban, a *Večernji edicija* gondozásában jelent meg 2010-ben. Bár a szerző tervezte könyve angol megjelentetését, az amerikai

Woodrow Wilson Kutatóközpont a lektori vélemények ismeretében elállt a közléstől.

Jelen tanulmányában Sadkovich abból az alaptételből indul ki, hogy 1989 előtt a Jugoszláviával foglalkozó nyugati történészek (név szerint *Gale Stokest* és *Wayne Vucinich*-et említi) Tudmant nem tekintették sem elvakult nacionalistának, sem autoriternek. A változásra, amely Sadkovich szerint Jugoszlávia felbomlásakor került sor, részben történeti, részben historiográfiai válasz adható. A leideni történész szerint a kérdés történeti magyarázatát az adja, hogy a jugoszláv történelmet behatóan csak néhány nyugati történész ismerte, többségük pedig pozitívan viszonyult Tito rendszeréhez: Jugoszláviára az el nem kötelezett országok mozgalmának egyik vezetőjeként tekintettek, és a balkáni országot az államszocialista rendszerek alternatívájaként látták. A kérdés historiográfiai gyökerei pedig abban ragadhatók meg, hogy a titói Jugoszláviával foglalkozó tudományos és népszerűsítő munkák elfogultan viszonyultak a balkáni országhoz és a rendszer partizán gyökereihez. Sadkovich úgy látja, hogy az 1980-as évek kezdetétől figyelhető meg a horvátok (mint az usztasák örökösei) antiszemitizmussal és népiártással való vádolása. A későbbi horvát köztársasági elnököt ezzel összefüggésben azzal vádolták, hogy megkérdőjelezi a hivatalos álláspontot a jasenovaci és a többi, horvát területen működő koncentrációs táborokban elpusztultak számáról. Lényegesen alábecsülve a hivatalos álláspontot, 700 ezer szerb helyett 60 ezer szerb, zsidó, roma és egyéb nemzetiségű áldozatról beszélt. Sadkovich azonban megállapítja, hogy más horvát kutatók (*Ljubo Boban* és *Vladimir Žerjavić*) is megközelítőleg hasonló végkövetkeztetésre jutottak. Tudman egyébként, így a tanulmány szerzője, több esetben hangsúlyozta, hogy még így is rémes tragédiáról van szó, ami nem csökkentheti a felelősök bűneit.

Tudman és pártja (Horvát Demokrata Közösség, HDZ) 1990. májusi választási győzelme Sadkovich meglátása szerint tovább rontotta Horvátország és Tudman nyugati megítélését. A tanulmány írója ismert és elismert történészek, többek között *Dennison Rusinow*, *Alex Dragnich*, *Eric Hobsbawm*, *Misha Glenny* és *Gale Strokes* írásait veszi górcső alá. Rusinow állításaival szemben úgy látja, hogy Tudman retorikája mérsékelt és békülékeny volt, szemben a szerb politikai vezetés és a szerbiai média intranzigens és ellenséges retorikájával. Mivel teljes kulturális autonómiát és a lokális politikai jogok egy részének átruházását ajánlotta fel a Horvátországban élő szerbeknek, Sadkovich meglátása szerint nehezen lehet „veszélyes nacionalizmussal” vádolni. Külön nehezményezi, hogy Rusinow írása 1991 nyarán jelent meg a *Foreign Affairs* amerikai szakfolyóiratban, akkor,

amikor a Jugoszláv Néphadsereg egységei támadást indítottak Szlovénia és Horvátország ellen. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a kérdéses tanulmányt valójában nem a *Foreign Affairs*, hanem a *Foreign Policy* folyóirat közölte: Dennison Rusinow: Yugoslavia: Balkan Breakup? *Foreign Policy*, 1991. nyár, 43–59.) Hasonlóan bírálja Alex Dragnich állításait (The Anatomy of a Myth: Serbian Hegemony. *Slavic Review*, 1991. ősz, 659–662.), miszerint a szerbek valójában nem gyakoroltak „hegemón uralmat” a többi délszláv nép felett, sőt, saját nemzeti érdekeiket áldozták fel a multietnikus állam létrejöttéért. Sadkovich meglátása szerint negatívan viszonyult az újonnan létrejött országhoz Eric Hobsbawm is. A brit történész azon túl, hogy arra figyelmeztette az *Anthropology Today* olvasóit, hogy a helytelen kisebbségpolitika elkerülhetetlenül szeparatizmushoz és idegengyűlöletet eredményez, Horvátországot is egyik releváns példaként hozta fel. (E. J. Hobsbawm. David J. Kertzer: Ethnicity and Nationalism in Europe Today. *Anthropology Today*, 1992. február. 3–8.) Mi több, Misha Glenny egyaránt Tudman és Milošević nacionalizmusát jelölte meg Jugoszlávia felbomlásának elsődleges okaként. (Sadkovich ezzel összefüggésben Glenny alábbi írásaira hivatkozik: Massacre of Yugoslavia. *New York Review of Books*, 1992. január 30. és The Revenger’s Tragedy. *New York Review of Books*, 1992. augusztus 13.) A felsorolást Sadkovich Gale Stokes 1993-ban megjelent, a kelet-európai államszocialista rendszerek összeomlásával foglalkozó monográfiájával folytatja (*The Walls Came Tumbling Down. The Collapse of Communism in Eastern Europe*. New York, Oxford University Press, 1993). Könyvében ugyanis a Rice University professzora különbséget tett a szerbiai demokratikus nacionalizmus és a horvátországi sovíniszta nacionalizmus között és – legalábbis Sadkovich szerint – arra is célzott, hogy a horvátokra teherként nehezedik a népirtás vádja. Ezzel összefüggésben Stokes bírálta Tudman kormányát, mert nem kért bocsánatot a második világháború alatt elkövetett usztasa kegyetlenségekért.

Sadkovich meglátása szerint a horvát elnökről kialakult és elterjedt negatív kép a horvát–bosnyák háború (1993–1994) idején szilárdult meg, és egy olyan nacionalista politikus képe rajzolódott ki, aki tolerálta a rasszizmust és elnéző volt a népirtással szemben. Ennek köszönhetően konszenzussá vált a nyugati történetírásban, hogy Jugoszlávia felbomlásáért a szerb és a horvát nacionalizmust terheli a felelősség. A szlovén nacionalizmust azonban nem tekintik bűnösnek, Sadkovich cinikus meglátása szerint azért, mert Szlovéniában már akkor is fejlett polgári társadalom működött, ahogyan azt szerinte a náci jelképekkel operáló Laibach rock együttes is mutatja. Mi több, Horvátországról általánosságban egy olyan ország képe alakult

ki, ahol rendszeresen megsértik a kisebbségi jogokat, különösen a szerbek esetében. Így meg sem lepődik azon, hogy *Sabrina Ramet*, elismert Jugoszlávia kutató 2006-ban Tudman rendszerét olyan kirekesztő nacionalista rendszernek látta, amelyben a szerbeket nem látták szívesen.

A nyugati történetírásban Tudmanról kialakult, a szerző meglátása szerint egyértelműen és egyoldalúan negatív kép után felveti, hogy Tudman egyáltalán autoriter vezetőnek, pártja pedig idegengyűlölő pártnak tekinthető-e. A témára vonatkozó kevés és elfogult információra hivatkozva azonban nem vállalkozik a válaszadásra. Mindössze annyit jegyez meg, hogy a horvát elnökről kialakult kép rögzülése is jelzi, mennyire befolyásolja ítéletalkotásunkat a kis számú elérhető és részrehajló forrás. Sadkovich meglátása szerint a Jugoszláviával kapcsolatos információs vákuumot így a szerb nacionalista propaganda, Jugoszlávia megőrzésének, a muszlimok és a szerbek megvédésének alátámasztott érvei, a részrehajló tudomány és a szenzációhajhász, de gyakran szegényes érvekkel alátámasztott jelentések töltötték ki. Végezetül megjegyzi, hogy a történetírásban az igazi problémát nem a rivális, egymásnak ellentmondó narratívák jelentik, hanem a történelmi távolság hiánya, az elérhető levéltári források szűkösége és a már leírt állítások kritika nélküli átvétele. Bár nem bocsátkozik jóslásokba, végső következtetésében mégis valószínűtlennek tartja, hogy a levéltári források hozzáférhetővé válását követően is fennmaradna a Tudmanról, mint nacionalista és autoriter vezetőről a nyugati historiográfiában kialakult konszenzus.

A nyugati historiográfiában Tudmanról rögzült kép áttekintése után a folyóiratban megjelent következő, az egyébként a XIX–XX. századi horvát egyháztörténettel foglalkozó Jure Krišto tollából megjelent tanulmány arra keresi a választ, hogy az első horvát köztársasági elnök (Slobodan Miloševićsel egyetértésben) mennyire tekintette céljának Bosznia-Hercegovina felosztását. Krišto meglátása szerint Tudman számára három szempontból jelentett problémát Bosznia-Hercegovina. Történeti szempontból azért, mert az évszázadok során Bosznia vagy részét képezte a horvát államnak, de legalábbis a hatósugarán belül helyezkedett el. A modern Bosznia-Hercegovinát ebben az összefüggésben Tudman egy, horvát érdekszférából kiszakított, mesterséges konstrukciónak látta. Geopolitikai szempontból azért, mert Horvátország és Bosznia-Hercegovina a gyakorlatban működésképtelenné válna a másik ország nélkül. Elég, csak a félkör alakban elnyúló hosszú, közös és Horvátország számára gyakorlatilag védhetetlen határra gondolunk. Politikai szempontból pedig azért, mert Horvátország számára elsőrendű fontossággal bír keleti szomszédja alkotmányos berendezkedése, jogrendszere, valamint a belpolitikára gyakorolt hatása.

Bosznia-Hercegovina a jugoszláv tagköztársaságok elnökeinek találkozó óta (1991) lett geopolitikai fontosságú Tudman számára. 1991. június 8-án ugyanis a horvát politikus arról számolt be a legfőbb horvát államtanács hetedik ülésén, hogy a jugoszláv köztársasági elnökök megelőző tárgyalásán végre úgy tekintettek Bosznia kérdésére, mint amelynek rendezése elengedhetetlen a jugoszláv válság kezeléséhez. A tanulmány szerzője hangsúlyozza, nézetével Tudman koránt sem volt egyedül, azzal a megbeszélés többi résztvevője is egyetértett. Ennek alapján június közepén arról is döntés született, hogy Tudman horvát, Alija Izetbegović boszniai és Slobodan Milošević szerb elnök (1989–1997) megbeszéléseket kezd a kérdés rendezéséről. A résztvevők egyetértettek abban, hogy csak két esetben lehet viszonylag könnyen megoldani a jugoszláv kérdést: ha létrejön egy egységes, centralizált állam, vagy ha Bosznia-Hercegovina érdekeit szem előtt tartva köztársaságokra esik szét. A zágrábi történész meglátása szerint Tudman tudatában volt a probléma súlyosságának, az azonban számára is kérdéses, hogy Bosznián belül kívánta-e meghúzni a demarkációs vonalat a szerbek és a horvátok között vagy egyfajta konföderáció keretében Bosznia teljes felszámolásával számolt-e. Tudman számára nyilvánvaló volt, hogy az utóbbi változat főként a szerbek érdekeinek felelt volna meg. Így a valóságban mindössze két lehetőség maradt: Bosznia-Hercegovina önálló államalakulatként történő megszervezése (megvalósulásának alapfeltétele volt, hogy a horvát-bosnyák fegyveres erők győzelmet arassanak a szerb erők felett) vagy a szerbekkel megegyezve Bosznia három részre osztása. Krišto ezzel összefüggésben fontosnak tartja megjegyezni, az adott pillanatban a boszniai horvátok többsége számára elfogadhatatlan lett volna a megegyezés a bosnyákokkal. Kiemeli azt is, hogy Jugoszlávia felbomlásakor azonnal nem kérdőjeleződött meg Bosznia felosztásának szükségessége, de ez soha sem jelentett kétoldalú (szerb–horvát), hanem kizárólag háromoldalú felosztást. Azt már más kérdésnek tartja a szerző, hogy mikor és miért változott meg a nemzetközi közösség Bosznia-Hercegovinával kapcsolatos állásfoglalása, és mikor vált a köztársaság integritásának és egységének megőrzése megkerülhetetlen sarokkövé.

A horvát történész úgy látja, hogy az 1990-es évek elején egyedül a bosnyákoknak állt érdekében Bosznia-Hercegovina egységes államként történő megőrzése, míg a köztársaság szerb és horvát lakossága egy laza föderációban gondolkodott, illetve az etnikai vonalak mentén Horvátországhoz, illetve Szerbiához kívánt csatlakozni. Miután a szarajevói parlament 1991. október 15-én kikiáltotta Bosznia-Hercegovina függetlenségét, a szerb képviselők kivonultak a parlament üléséről, a horvátok képviselői pedig no-

vember 18-án Mostarban kikiáltották a Hercegboszniai Horvát Közösséget. Elnökévé Mate Bobant választották. Krišto azonban helyesen felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy ez nem jelentette azt, hogy a boszniai horvát vezetők egyöntetűen támogatták volna a lépést. Az egyébként szarajevói Stjepan Kljuić párttitkár és követői ugyanis a bosnyákok álláspontjával értettek egyet. A boszniai horvát vezetésben bekövetkezett szakadás miatt december 27-én Tuđman Zágrábba hívta az érdekelteket. A jugoszláv felbomlási folyamatra, a jugoszláv hadsereg boszniai állomásozására, az egyes etnikai csoportok létszámára, földrajzi eloszlására, Horvátország és a nagyhatalmak érdekeire (különösen az Egyesült Államokéra) tekintettel, és figyelembe véve, hogy Szerbia és a szerbek elutasították a független Boszniát, a megbeszélésen Tuđman emlékeztette Kljuićot, Horvátország ere-dendően támogatta Bosznia-Hercegovina megőrzését, hogy elejét vegyék a horvátországi szerbek elszakadási törekvéseinek. Az év végére azonban Tuđman számára nyilvánvalóvá vált, hogy nem sok esély van Bosznia-Hercegovina függetlenségének megőrzésére. Különösen a horvátság létszámának csökkenése aggasztotta: arányuk Bosznia lakosságának 24 százalékáról 17 százalékára esett vissza. Ezért ekkor már úgy látta, Bosznián belül kell meghúzni a szerb–horvát demarkációs vonalat. Feltételezte, hogy ezt a mérvadó nemzetközi erők is támogatni fogják, hiszen ezzel, így Tuđman, el lehetne kerülni a háború tovaterjedését. Geopolitikai alapon az optimális megoldást Hercegbosznia és Posavina mellett Cazin és Bihać megszerzése jelentette volna számára, miközben Szarajevó körül egy ütközőállamot képzelt el. Krišto azonban újfent hangsúlyozza, hogy javaslatával Tuđmant elsődlegesen a béke megőrzése és a háború elkerülése vezette. Az ülésen megjelent boszniai horvát képviselők közül többen elleneztek javaslatát, de a horvát elnök nem változtatta meg véleményét. A megbeszélés alapján a Horvát Történeti Intézet munkatársa bizonyítottan látja, hogy 1991 végén valóban folytattak megbeszéléseket Bosznia-Hercegovina felosztásáról és a horvát részek Horvátországhoz csatolásáról.

Habár Bosznia-Hercegovina felosztása lehetséges alternatívaként a háború áttérjedését követően is fennmaradt, 1992. április 6-án Horvátország (egy napon az Európai Közösségek tagállamaival és az Egyesült Államokkal) elismerte Bosznia függetlenségét. Izetbegović levelére válaszolva (július 5.) Tuđman hangsúlyozta, hogy Horvátország figyelemmel kíséri a boszniai horvátság sorsát és támogatja felfegyverzésüket, ahogyan a bosnyákok védelmét is, hiszen a közös ellenség, a szerbek ellen küzdenek. A levélváltás eredményeként július 21-én a két államfő barátsági és együttműködési egyezményt írt alá, amely célja a szerbek és a Jugoszláv Néphadsereg

elleni közös védelem előmozdítása volt. Krišto azonban nem mulasztja el megemlíteni, hogy Tuđman és Izetbegović továbbra is gyanakodva tekintett egymásra, a muszlimok – és a boszniai horvátok egyes képviselői – pedig Bosznia-Hercegovina megosztásával és szétverésével kezdték vádolni a horvát államfőt. A tanulmány szerzője külön sajnálatosnak tartja, hogy ezt az álláspontot és az abban foglalt vádakot rövid időn belül a nemzetközi közösség is átvette. Izetbegović a későbbiekben is neheztelt a boszniai horvát közösségek önszerveződéseire, még akkor is, ha – így a horvát történész – azokra a nemzetközi közösség kezdeményezéseire adott válaszként került sor. Jure Krišto egy érdekes és kevésbé ismert adalékkal is szolgál a boszniai háborúról. 1993. március 27-i zágrábi tárgyalásán a boszniai elnök felvetette a két ország egyesítését. A nemzetközi közösség azonban érdemben nem foglalkozott a javaslattal és a történész szerző is megkérdőjelezi a lépés őszinteségét.

Tuđman egyébként korábban és 1993-ban is a hercegovinai horvátok álláspontját – „szerezd meg, amit ma csak tudsz és később keress egy jobb megoldást” (56.) – támogatta a szarajevói horvát vezetéssel szemben. A horvát államfő Bosznia és Hercegovinával kapcsolatos álláspontja 1994 elején, az amerikai diplomácia aktivizálódásának hatására módosult. Figyelembe véve a katonai erőviszonyokat, Tuđman továbbra is saját elképzeléseit kívánta elfogadtatni a nemzetközi közösséggel. Az adott körülmények között ez azt jelentette, hogy Bosznia-Hercegovina három nemzeti egységből (kantonból) álló állam lett volna. Abban az esetben, ha a szerbek számára lehetővé tennék, hogy Szerbiához csatlakozzanak, akkor a hercegbosznai horvátokat is hasonló jogok illetik meg. Jure Krišto meglátása szerint ezzel Tuđman számára a hangsúly Hercegbosznáról Bosznia-Hercegovina egészére, valamint a horvát és a bosnyák részek együttműködésére helyeződött át. Más megfogalmazásban ez azt jelentette, hogy a szerb agresszióval szemben Bosznia-Hercegovina egésze vált ütközőállammá. Az 1994 februárjában Washingtonban megkezdett tárgyalások során Tuđman Bosznia-politikájának alappillérei dőltek romba, miközben retorikája is megváltozott: a horvátokra a boszniai muszlimok modernizálójaként, európaizálójaként kezdett tekinteni.

Összegzőként Jure Krišto a Bosznia és Hercegovinával kapcsolatos horvát politika három vonását különítette el. Az első, Bosznia-Hercegovina megosztása, végig jelen volt az 1991–1995 közti időszakban. A tanulmány szerzője azonban megkérdőjelezi, hogy megvalósítására egyáltalán komolyan törekedett-e a horvát vezetés. Másodszor, miközben a boszniai horvátok képviselőjeként lépett fel, Tuđman mindig több megoldási lehetőségben

gondolkodott. Harmadszor, a horvát államfő bármikor kész volt segítséget nyújtani a bosnyákoknak. Mindezek alapján a zágrábi történész megdőltnek tekinti azokat a vádakát, amelyek Franjo Tuđmant Bosznia-Hercegovina felosztásával vádolják. Ugyanakkor szükségesnek és üdvözlendőnek tartaná, ha Tuđman politikai nézeteiről és konkrét politikai lépéseiről érdemi szakmai vita bontakozna ki. Ezzel összefüggésben újfent kihangsúlyozza, hogy a horvát államfő Bosznia és Hercegovinával kapcsolatos geopolitikai nézeteire elsősorban sajátos történeti nézőpontja és a közös jugoszláv államban szerzett élettapasztalata gyakorolt hatást. Történészként Bosznia és Hercegovinát mesterségesen létrehozott államalakulatlak tekintette, a mindennapokból pedig azt a megállapítást szűrte le, hogy a függetlenségét elnyert multietnikus állam a gyakorlatban életképtelen lett volna. Elsősorban a szerb probléma miatt együttműködésre törekedett a bosnyákokkal, de céljai megvalósításához nem talált politikai partnert és nem ismerte fel Izetbegović pániszlám és fundamentalista törekvéseit.

A pozitívumok mellett Krišto elismeri, hogy Tuđman politikájának voltak következetlen vonásai. Ilyennek tartja, hogy a horvát államfő nem fogadta el Izetbegović ajánlatát Hercegovina Horvátországhoz csatolásáról. (Ezt megelőzően Bosznia-Hercegovina egészéről írt tanulmányában.) Mindezt azzal magyarázza, hogy retorikája ellenére Tuđman soha sem hozott végleges döntést a horvát lakosságú területek elcsatolásáról. Politikája minden hiányossága ellenére a szerző Tuđman érdemének tartja, hogy a boszniai horvátok megkezdhették az általuk lakott területek újjraépítését. Úgy véli, már csak ezért is kijárna számára az objektívabb értéktétele.

Jure Krišto tanulmányához hasonlóan Franjo Tuđman boszniai politikájáról szól a *Review of Croatian History* folyóiratban megjelent harmadik tanulmány is. Szerzője, *Ivica Lučić* szintén a Horvát Történeti Intézet kutatója. Az egyébként bosznia-hercegovinai származású történész sajátos, boszniai horvát nézőpontból vizsgálja az első horvát köztársasági elnök Bosznia-politikáját. A történelmi háttér felvázolásaként leszögezi, hogy a bosznia-hercegovinai kommunista vezetés és a közélet képviselői aggódva figyelték a demokratizálódást és a többpárti politizálás kialakulását. Jugoszlávia demokratizálódása ugyanis létükben fenyegette őket. A vezető körökben, mutat rá Lučić, a bosznia-hercegovinai identitást dogmatikus kommunizmussal és jugoszlávizmussal helyettesítették. A bosnyákok ugyanakkor Bosznia-Hercegovinára nemzeti köztársaságként tekintettek. Fontosak voltak számukra a szandzsáki és koszovói muszlim közösségekkel ápolott kötelékek is, és megelégedéssel töltötte el őket Jugoszlávia el nem kötelezett külpolitikája. A horvátság politikai tudatát ugyanakkor elnyomták és a

fasiszta barát usztasákkal, valamint a második világháborús horvát bábálammal, a Független Horvát Állammal hozták összefüggésbe. A tanulmány szerzője szerint így nem meglepő, ha Franjo Tuđman felbukkanása az egyik oldalon értetlenséget, ellenkezést és gyűlöletet váltott ki, miközben a horvátok szinte megváltóként, függetlenségük elhozójaként tekintettek rá.

Azon sem lepődhetünk meg, mutat rá Lučić, hogy a leendő horvát köztársasági elnököt más értelmiségiekhez, politikusokhoz hasonlították. Az 1970-es és az 1980-as évek elején elsősorban az ismert szerb értelmiséghez, Dobrica Ćosićhoz. Az alapvető különbséget Lučić abban látja, hogy míg Ćosić a szerb és a jugoszláv társasági élet prominens alakja volt, addig a nacionalizmus vádjával börtönviselt Tuđmant gyakorlatilag kirekesztették. Jelentőségét az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején megpróbálták minimalizálni, később Vuk Draškovićhez, Vojislav Šešeljihez és Radovan Karadžićhoz hasonlították, a boszniai médiában pedig olyan radikális nacionalistaként tüntették fel, aki komoly fenyegetést jelent a kommunista eszmére és a jugoszláv egységre. Slobodan Milošević szerb elnök és Tuđman között az utóbbi hatalomra kerülése után azonnal párhuzamot vontak, ami különös jelentőségre pedig a két köztársasági elnök karadjordjevoi találkozóját követően tett szert. A következőkben Lučić a találkozó interpretálásával, a tuđmani politika megítélésére gyakorolt hatásával foglalkozik.

A találkozóra 1991. május 25-én került sor, közvetlenül azt követően, hogy Pakracnál fegyveres konfliktus robbant ki a horvát rendőrség és a szerb lázadók között és két hónappal azután, hogy Tuđman George Bush amerikai elnökhöz írt levelében egy jugoszláv katasztrófa veszélyére figyelmeztetett. Szinte pontosan egy hónappal a találkozót megelőzően (1991. február 23-án) jelentette be Alija Izetbegović, hogy a gyakorlatban Jugoszlávia, mint állam megszűnt létezni. Helyette egy három részből álló föderációs tervet vázolt fel. Az államszövetség magját Szerbia és Montenegró alkotta volna, míg Horvátország és Szlovénia gyakorlatilag teljesen független lett volna. Bosznia-Hercegovina és Macedónia valahol a kettő között helyezkedett volna el. A történész szerző ebből azt a következtetést vonta le, hogy Izetbegović Bosznia jövőjét Szerbiához és nem Horvátországhoz kívánta kötni. Lučić azt is nyomatékosítja, hogy Bosznia-Hercegovina Jugoszláviával egy időben hullott darabjaira és elsősorban nem az etnikai törésvonalak mentén. Az igazi választóvonal Jugoszlávia támogatói és ellenzői között húzódott meg: amíg a horvátok és a bosnyákok egy része ellenezte Jugoszlávia fennmaradását, addig a boszniai muszlim elit többsége jugoszláv orientált volt. Meglátása szerint ezek a jugoszlávbarát elemek, későbbi bosnyák nacionalisták voltak azok, akik Tuđmant Jugoszlávia felbomlasztásával vádolták.

Ők terjesztették először azt a mítoszt, hogy a horvát és a szerb elnök Karadordjevóban megegyezett Bosznia-Hercegovina felosztásáról. A megbeszélést követő napon ugyanis az Associated Press hírügynökség interjút közölt Stipe Mesić akkor horvát alelnökkel, későbbi horvát köztársasági elnökkel. Az interjúban Mesić megjegyezte, hogy a jugoszláv köztársaságok vezetői május 15-ig döntést hoznak Jugoszlávia jövőjéről. A hírt a boszniai pártlap, az *Oslobodjenje* is átvette és a szerb és a horvát köztársasági elnök titkos megbeszéléséről írt. Mivel azonban a Tanjug jugoszláv hírügynökség még aznap beszámolt a találkozóról, így azt nem lehet titkosnak tekinteni. A *Nedjelja* szarajevói hetilap hat nappal később (május 31-én) pedig már arról cikkezett, hogy a megbeszélés Ante Marković leváltására irányult. A jugoszláv miniszterelnök haladó, piacorientált reformjai ugyanis útjában állhattak Tuđman és Milošević nemzeti programjának. Lučić szerint mindez jól mutatja, miként vezetett a média spekulációja egy politikai mítosz létrejöttéhez.

Miután bemutatta a karadordjevói mítosz keletkezéstörténetét, a horvát történész a folytatásban a legenda evolúcióját vizsgálja. Úgy véli, hogy Jugoszlávia felbomlása miatt az állam hívei bűnbakot kerestek, a megfelelő személyt pedig Tuđmanban találták meg. Arra is rámutat, hogy Bosznia felosztásának vádja már jóval korábban, 1990 szeptemberében megjelent. Davor Perinović, a bosznia-hercegovinai HDZ első vezetője a leváltását követően sértődöttségében Tuđmant muszlim és bosnyákellenes politikával, valamint azzal vádolta meg, hogy Miloševićssel megegyezett a köztársaság felosztásáról. A karadordjevói találkozót követően először, 1991 júniusában Slaven Letica, Tuđman korábbi tanácsadója beszélt bizonyos, felosztással kapcsolatos híresztelésekről. Állítását Milan Kučan szlovén államfő és Muhamed Filipović kijelentéseire alapozta. Kučan ugyanis június 6-i sajtótájékoztatóján nem zárta ki az államhatárok módosításának lehetőségét, Filipović pedig június 10-én a belgrádi *Vreme* lapnak nyilatkozva közölte, brit forrásokból bizonyítékai vannak arról, hogy a horvát és a szerb elnök Bosznia felosztásáról tárgyalt Karadordjevóban. Lučić azonban egyik állítást sem fogadja el perdöntőnek. A szlovén elnökét azért nem, mert Kučan valóban megegyezett Miloševićssel Szlovénia kiválásáról, ezért nem tekinti megbízható forrásnak. A boszniai politikus pedig mind a mai napig nem tárta a nyilvánosság elé bizonyítékait.

Bosznia-Hercegovina felosztásáról szóló történetek hamar utat találtak a horvát ellenzéki körökben is, mutat rá Lučić. Megfelelő eszköznek látszottak ugyanis ahhoz, hogy az 1992-es elnökválasztási kampányban lejárássák és politikailag ellehetetlenítsék az újrázásra készülő Tuđmant. A

történet természetesen a szerb- és jugoszlávbarát körök érdekeinek is jól jött. Már csak azért is, mert már a háború kitörése előtt megnehezítette a horvátok és a bosnyákok együttműködését és elősegítette a bosnyák nemzet tudat homogenizálódását. A tanulmány szerzője szerint csak ebbe az összefüggésbe helyezve érthető meg, hogy Izetbegović miért utasította vissza a horvát-boszniai katonai együttműködés aláírását és miért tett egyenlőségjelet a szerbek és a horvátok politikája között még 1992 nyarán is. Lučić nem is mulasztja el felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy a szerbek ekkor már javában bosnyákokat mészároltak le és üztek el szülőföldjüktől, míg Horvátország menedéket nyújtott számukra. A tanulmány szerzője amúgy mellékesen meglehetősen érdekesnek tartja a bosnyák vezetés akkori politikáját: a boszniai horvátok képviselői helyett kizárólag a horvátországi vezetéssel voltak hajlandók tárgyalni, majd a tárgyalásokat követően azonnal a belügyekbe avatkozással vádolták meg őket.

Bosznia-Hercegovina felosztásának mítosza nem korlátozódott a volt Jugoszlávia területére, hanem Nyugaton is elterjedt, mutat rá a horvát történész tanulmánya befejező részében. Legelőször Warren Zimmermann, az Egyesült Államok belgrádi nagykövete (1988–1992) tett erre vonatkozó utalást 1994-ben, közvetlenül a washingtoni megegyezés aláírását követően. Állításai kibővítve Peter Carrington és Paddy Ashdown nyilatkozataiban köszöntek később vissza. A washingtoni megegyezés (aláírására 1994 márciusában került sor) egyébként tűzszünetet léptetett életbe a hercegboszniai horvát és a bosnyák csapatok között, és 10 kantonból álló Bosznia-Hercegovinai Föderációt hozott létre.

Összegezve a karadjordjevoi mítosz fejlődéstörténetét, a tanulmány szerzője megdőltnek tekinti az abban foglaltakat és azt egyértelműen a háborús propaganda termékei közé sorolja. Az igazi felosztásra szerinte nem 1991-ben a horvátok és a szerbek között került sor, hanem 1995 novemberében a daytoni egyezmény aláírását követően (az aláírásra ünnepélyes keretek között Párizsban került sor 1995. december 14-én) a boszniai Szerb Köztársaság és a Bosznia-Hercegovinai Föderáció között.

Úgy vélem, a három tanulmányt olvasva nyilvánvaló, hogy a közelmúlt délszláv történetének, Jugoszlávia felbomlásának, az utódállamok keletkezéstörténetének számos mozgatórugója megválaszolatlan. James J. Sadkovich, Jure Krišto és Ivica Lučić tanulmányai arra is felhívják az olvasó figyelmét, hogy mennyire fontos az események aktív és ellentmondásos formálóinak és szerepüknek mérlegre tétele. Tanulmányaik amellet, hogy ismertetik a horvát historiográfia legfrissebb eredményeit, szakmai vitaindítóknak is tekinthetők. Ebből a szempontból Krišto tanulmányát tartom a

legsikeresebbnek, mert elsősorban primer forrásokkal, Tuđman beszédeivel és a jelenleg elérhető jegyzőkönyvek anyagaival támasztja alá mondanivalóját. Habár Sadkovich maga is hangsúlyozza, hogy célja nem az ítéletalkotás, tanulmányát olvasva az lehet az olvasó érzése, hogy bizonyos szempontból mégis elfogult Tuđman iránt és sematikus, negatív ítéletet mond azokról a nyugati történészekről (mint Dennison Rusinowról), akik a délszláv népek történetének pozitív lépéseként tekintenek az 1918-as és az 1943-as államalapításra. Habár bőséges jegyzetapparátusra támaszkodik, az általa említett nyugati történészeket, újságírókat, kutatókat csak minimálisan idézi. Így különösen is helytálló az az állítása, hogy Tuđman politikájának igazi mérlegre tételére csak a levéltári források elérhetővé válása után kerülhet sor.

James J. Sadkovich: Forging Consensus: How Franjo Tuđman became an Authoritarian Nationalist. (Konszenzushamisítás avagy miként lett Franjo Tuđman autoriter nacionalista) *Review of Croatian History*, 2010. 7–35.

Jure Krišto: Deconstructing a Myth: Franjo Tuđman and Bosnia and Herzegovina. (Egy mítosz lebontása: Franjo Tuđman és Bosznia-Hercegovina.) Uo. 37–66.

Ivica Lučić: The view from Bosnia and Herzegovina on Franjo Tuđman's „Bosnia policy.” [Bosznia-Hercegovinából Franjo Tuđman boszniai politikájáról.] Uo. 67–84.

Vukman Péter